

νοςπρὸς τὸ πνεῦμα τῶν συνθηκῶν καὶ εὐμενὴς πρὸς τὴν Δημοκρατίαν ἐπομένως πολιτεία τῆς αὐτοκρατορικῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, ἡ δὲ ἔνεκα παλαιῶν δεσμῶν, ἀνανεωθέντων κατὰ τὴν ναυτικὴν τῆς Εὐρώπης ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος διαδήλωσιν, καθ' ἣν δὲν ἐπεφάνη καὶ ἡ σημαία τῆς Γαλλίας μετὰ τῆς Ρωσίας. Σπουδαῖον ὡσαύτως ζήτημα ἦτο καὶ ἡ ἐν τῇ γαλλικῇ βουλῇ συζητήσεις τῇ παρελθούσῃ τρίτῃ, ἐπὶ τῇ ἐπερωτήσει τοῦ βουλευτικῆς κ. Λὼρ ἐν σχέσει πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ **Ἀδιατάκτου** γραφέντα κατὰ τοῦ κ. Κωνσταντίνου, ὑπουργοῦ τῶν ἐσωτερικῶν, κατηγορηθέντος ἐπὶ δωροδοκία κατὰ τὴν ἀπονομὴν τῶν παρασῆμων ἐπὶ τῇ πρώτῃ τοῦ ἔτους. Τὸ ζήτημα μικροῦ δεῖν προὔκλει ἐμπουργικὴν κρίσιν, ἀλλ' ἀπεσοδῆθη ὁ κίνδυνος καὶ αἱ συνέπειαι αὐτοῦ περιορίσθησαν εἰς ραπίσματα τοῦ κ. Κωνσταντίνου κατὰ τοῦ Λὼρ ἐν μέσῃ βουλῇ καὶ εἰς μονομαχίαν τῶν διαπληκτισθέντων βουλευτῶν.

Ἐν Ρωσίᾳ ἡ κυριώτερα μέροςνα στρέφεται περὶ τὴν ἐπούλωσιν τῶν ἐκ τῆς σιτοδίας ἀνοχθεισῶν πληγῶν καὶ περὶ ἐνισχύσεως ἐν τοῖς μεθορίοις φρουρῶν ὑπὸ τὴν πρώτῃν ἐποψὴν ἱκανὰ ἐγένοντο ἥδη πρόοδοι καὶ ἐλπίζεται ὅτι μετ' οὐ πολὺ παύει ὁ τοσοῦτον ἐν ταῖς αὐστριακαῖς καὶ γερμανικαῖς ἐφημερίσι γινόμενος πάταγος περὶ δεινώσεως τῆς θέσεως τῶν ἐν ταῖς σιτοδίας πασχούσας ἐπαρχίας χωρικῶν, περὶ ἐπισκίψεως μυασματικῶν νόσων, καὶ ἰδία τοῦ τυφοειδοῦς πυρετοῦ, τῆς διφθερίτιδος καὶ ἄλλων δεινῶν καὶ βροτολογικῶν νοσημάτων. Ἐν Αὐστρουγγαρία ὁ φυλετικὸς ὄργανισμός ἐπιτείνεται καὶ εἰς μεγάλην ἐμβάλλει ἀνησυχίαν τοὺς ἐν τῇ κυβερνήσει, βλέποντας μάλιστα καὶ τὰς ἐν Οὐγγαρία διεξαγομένας ἐκλογάς, ἀποληγούσας εἰς οὐχὶ τοσοῦτον εὐάρεστα ἀποτελέσματα ὑπὲρ τοῦ ὑπουργείου Τσάπαρη καὶ προκαλούσας πολλαχοῦ αἱματηρὰς ρήξεις. Ἐν Ἀγγλίᾳ τὰ πάντα σχεδὸν εἰσέγησαν πρὸ τοῦ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ δουκὸς τῆς Κλαρεντίας πένθους καὶ σύμπασα ἡ προσοχὴ τοῦ Τζόν Βουλ ἐστράφη πρὸς τὴν κατὰ τὴν παρελθούσαν τετάρτην γενομένην κηδείαν τῆς Α. Υ. Ἐν Ἰταλίᾳ ἡ κυριώτερα προσοχὴ ἐστράφη, μετὰ τὰς ἐμπορικὰς συνθήκας, περὶ τὴν δημοσιεὺθεισαν διπλωματικὴν Βίβλον, τὴν ἐμπεριέχουσαν τὰ ἀνταλλαγέντα ἐγγράφα τῶν ἐν Ἀφρικῇ ἰταλικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν φυλάρχων τοῦ Τιγγρέ. Ἐν Βελγίῳ καὶ Ἑλβετίᾳ ὁ κυριώτερος πάταγος γίνεται περὶ τῶν ἐμπορικῶν συνθηκῶν, καθ' ὧν σφοδραὶ ἀκούονται διαμαρτυρίαι, ἐν δὲ Πορτογαλίᾳ ἡ κατὰ τὴν παρελθούσαν ἐβδομάδα ἐπελθούσα ἐμπουργικὴ κρίσις ἐξωμαλίσθη διὰ τῆς προσκλήσεως τοῦ Διὰζ Φερέιρα, ὅστις καὶ παρουσιασθεὶς πρὸ τῶν βουλῶν ἀνέγνω τὸ κυβερνητικὸν πρόγραμμα, ἀναγόμενον κυρίως εἰς οἰκονομικὰ ζητήματα.

Ἐκ τῶν τοῦ Αἴμου κρατῶν ἡ Σερβία ἔχει τὰς ἐν τῇ Σκουπτινῇ διεξαγομένας συζητήσεις, αἵτινες προμηνύονται σοβαρώτεροι ἐὰν ὑποβληθῇ τὸ περὶ Ναθαλίας ζήτημα, καὶ διατελεῖ πιθανῶς ἐν τοῖς προθύροις ἐμπουργικῆς κρίσεως, ἡ Ρουμανία εὐρηται ἐν ταῖς παραμοναῖς τῶν κοινοβουλευτικῶν ἐκλογῶν καὶ τέλος ἡ Ἑλλάς ἔχει ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ρῆξιν τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν πρωθυπουργὸν αὐτοῦ, ζητήσαντα τὴν προαγωγὴν τῶν εἰς τὰ λαοκρατικά ἐνεχομένων ἀξιοματικῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐνίας ἀποκαλύψεις, αἵτινες, ἐὰν ἐπαληθεύσῃ, δύνανται νὰ παρὰσχῶσι τῷ κ. Τρικούπη ἀφορμὴν ὅπως ἀντεκδικηθῇ τὴν κυβερνήσιν, ἥς οἱ ὁπαδοὶ διετύπωσαν τὸ κατ' αὐτοῦ γνωστὸν κατηγορητήριον.

ΟΙ ΓΑΜΟΙ ΤΗΣ ΣΟΦΙΑΣ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ.

(Συνέχεια καὶ τέλος· ἴδε προηγούμενον ἀριθμὸν).

ΣΤ'.

Η ΑΠΟΤΙΝΑΞΙΣ ΤΟΥ ΤΑΤΑΡΙΚΟΥ ΖΥΓΟΥ
ΚΑΙ Η ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΕΩΣ
ΕΙΣΟΔΟΣ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ.

Ἀνεπαρκεῖς μὲν ὅλως εἰσὶν αἱ τῶν κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ὑπὸ τὰ ἔχνη τοῦ Γιλδέρτου Λανού καὶ τοῦ Ἰωσήφ Βαρδάρου περιουδεδάκτων τὴν Ρωσίαν πληροφορίαι περὶ τῆς μυστηριώδους ταύτης χώρας, ὁ ὑπὲρ πάντας δὲ ἀρμόδιος πρὸς περιγραφὴν αὐτῆς Κονταρίνης, διανύσας τέσσαρας ἐπὶ τῶν ὁχθῶν τοῦ Μοσκόβα μῆνας καὶ ἐκ τοῦ πλησίον τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ πράγματα σπουδάσας, ἔγραψε μόνον ὅ,τι δύναται νὰ εἰκονίσῃ τὴν ἐντύπωσιν ἀνδρὸς τῆς Δύσεως ἐν τῷ Βορρᾷ εὐρισκομένου. «Ἡ τῆς Μόσχας ἐξωτερικὴ ἀποψις, λέγει ὁ κ. Πήρλιγγ, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκπλήξῃ εὐαρέστως Ἐνετόν, ἐκ τῶν γραφικῶν περάτων τῆς Ἀσίας προσερχόμενον. Ἡ μετριόφρων πρωτεύουσα οὐπω εἶχεν οὔτε τὰ ἄπειρα αὐτῆς κωδωνοστάδια, οὔτε τὰ τολμηρὰ τόξα, οὔτε τοὺς βολδοειδεῖς λάμποντας θόλους, οὔτε ἄλλο τι τῶν σήμερον μακρόθεν ὑπὸ τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου παρεχόντων αὐτῇ τὴν φανταστικὴν ὄψιν Ἰνδικῆς πόλεως. Ἡ τῶν μεγάλων πριγκιπῶν πρωτεύουσα συνίστατο ἐκ σωρείας εὐτελῶν οἰκιῶν, ὀκδομημένων διὰ μικρὰς δαπάνης, οὐδεμίαν δὲ καλλιτεχνικὴν ἀξίωσιν ἔχουσάν. Ἐν τούτοις ὁ χειμὼν παρεῖχεν αὐταῖς πρωτότυπὸν τινα θέαν. Κεκαλυμμένα ὑπὸ πέπλου χιόνος, κεκαλλωπισμένα δὲ διὰ τῶν ἐκ πάγου κόσμων αὐτῶν, ἐφαίνοντο κομψαὶ καὶ χαρίεσαι σχεδόν. Νέα δραστηριότητος ἐστία ἀνέδυ ἐκ τῶν νεναρκαζόμενων τοῦ Μοσκόβα κυμάτων ὅτε ταῦτα ἐπαρκῶς ὑπὸ τῆς νάρκης κατελήθησαν, ἄπειρα πρατήρια ἀνηγέρθησαν ἐπὶ τοῦ παγετοῦ, ὁ ποταμὸς δὲ μετεβλήθη εἰς ἀγοράν. Τὸ τμήμα τῶν διτίων ἦν τὸ μᾶλλον ἀξιοθέατον ἑκατοντάδες ἀγελάδων, χοίρων, προβάτων, πάντων πεπιγόντων, ἐστηρικμένων ἐπὶ τῶν ποδῶν αὐτῶν καὶ τεταγμένων ὡς στρατὸς παραταγμένος εἰς μάχην, ἀνέμενον ἀγοραστάς. Τὰς ἐμπορικὰς πράξεις διεδέχοντο αἱ τέρψεις, ἥτοι ἵπποδρομιαί, πάλιν καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι μᾶλλον ἢ ἥττον κινδυνώδεις ἀγῶνες. Ἡ χώρα αὕτη τοῦ δριμυτάτου χειμῶνος, τῶν παχυτάτων χιόνων καὶ τοῦ πυκνοῦ πάγου ὤκειτο ὑπὸ φυλῆς εὐεκτούσης καὶ ρωμαλέας. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες εἶναι ὥραϊα, λέγει ὁ Κονταρίνης, ἀλλὰ, προστίθεται, εἶναι λαὸς κτηνώδης. Στυγερά τις πληγὴ κατέτρωγε πάσας τὰς κοινωνικὰς τάξεις. Ὁ δαίμων τῆς φιλίας ἐφαίνετο ὅτι ἦν ὁ οἰκέτις τῆς Μόσχας δαίμων. Πανταχοῦ συνήντα τις μεγαλοπρεπεῖς (grandissimes) μεθύδους, καυχωμένους ἐπὶ τῇ ἀρετῇ ταύτῃ καὶ περιφρονοῦντας τοὺς ἐγκρατεῖς. Τὸ ποτόν δέ, ἄλλως ἐξαιρετόν, ἀλλὰ κεφαλαλγές, οὐ τοσαῦτα ἦσαν τὰ θύματα, ἦν τὸ ὑδρόμελι. Αὐστηρὰ μέτρα περιώριζον τὴν κατασκευὴν αὐτοῦ· ἄλλως οἱ Μοσχοῖται κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἐνετοῦ θὰ διετέλουν αἰωνίως ἐν μέθῃ καὶ θὰ ἐφόνευον ἀλλήλους ὡς ἄγρια θηρία. Πρὸς τούτοις ἐξέπληττεν αὐτὸν ἡ ραθυμία τῶν ἐμπόρων· μέχρι μεσημβρίας ἐφαίνοντο ἐν τῇ ἀγορᾷ, παρελθούσης δὲ τῆς ὥρας ταύτης, πάντες, καταλείποντες πᾶν ἔργον, ἐτρέποντο ἐπὶ τὸ φαγντὸν καὶ ποτόν».

Καὶ ὅμως, καθ' ἃ ὁ κ. Πήρλιγγ παρατηρεῖ, οἱ Μοσχοῖται δὲν ἐσπεροῦντο σπουδαίων ἀρετῶν, διαφυγούσων τὸν κάλαμον τοῦ Κονταρίνη· ἦσαν δραστήριοι καὶ καρτερικοί, ἐπιτίδειοι περὶ τὸ ἀποικίζειν, πεπρωκισμένοι ὑπὸ τοῦ δόρου τῆς μιμήσεως. Ὅτε ὁ Χριστιανισμὸς διήνοιξε τὴν ὁδὸν τῶν φώτων ἐπὶ ἱεροδολαφίαν τοῦ ἐπιλεγόμενου Σοφοῦ, νέος ὁρίζων ἐλπίδων καὶ μέλλοντος ἀνεφάνη· ἀλλ' ἀτυχῶς κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ κανονικὴ ἀνάπτυξις τοῦ πνευματικοῦ βίου παρεκωλύθη ὑπὸ αἱματηρῶν ἐμφυλίων ἐρίδων, εἴτα δὲ καθ' ὁλοκληρίαν ἀνεκόπη ὑπὸ τοῦ τριακονταετοῦς περιποῦ ζυγοῦ τῶν Τατάρων. Τὰ ὀλέθρια ταῦτα γεγονότα ἐπέδρασαν φυσικῶς ἐπὶ τῶν ἠθῶν καὶ τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος, τοῦ λαοῦ δὲ ἐν

τῇ ἐσχάτῃ ἀμαθίᾳ βεβυθισμένου, μόλις που ἐν ταῖς μοναῖς ἀνεφαίνοντο συγγραφεῖς παραδόσεων καὶ χρονικῶν, ἐν ταῖς ἀγροτικαῖς ἐποποιαῖς συνοψιζομένης πάσης τοῦ ἔθνους τῆς ποιήσεως· ὡς πρὸς τὰς καλὰς τέχνας, αὗται περιορίζοντο εἰς τὴν πιστὴν ἀναπαραγωγὴν τῶν ἀρχαίων ἱερατικῶν τύπων. Ὁ πρὸς τοὺς ἐπιδρομεῖς ἀγὼν ἠδύνατο νὰ διεγείρῃ τὸ φιλοπόλεμον αἰσθημα, ὡς τοῦτο συνέβη ἐν Ἰσπανίᾳ, ἀλλὰ τὸ ἱπποτικὸν πνεῦμα οὐδέποτε διετάραξε τὰ ταπεινὰ τῆς Ρωσίας στρώματα. «Πλὴν ὀλίγων τινῶν ἡρωϊκῶν ἄθλων, λέγει ὁ κ. Πήρλιγγ, καὶ τῆς λαμπρᾶς ἀμύνης τῶν πολιορκουμένων πόλεων, οἱ Τάταροι ἐπολεμοῦντο διὰ τῆς πολιτικῆς μᾶλλον ἢ διὰ τῶν ὅπλων. Οἱ μεγάλοι πρίγκιπες ἐδάδιζον ἐπιτηδεῖας πρὸς σαφῶς ὀρισμένον σκοπόν, ἀλλ' ὁ λαὸς οὐδὲν ἐνόει ἐκ τῶν λεπτῶν τούτων ὑπολογισμῶν· βεβυθισμένοι ἐν τῇ πενίᾳ, ἐκτίνων βαρεῖς φόρους, ἐκτεθειμένοι εἰς τὰς μογγολικάς ἐπιδρομὰς, οὐδένα ἔχον πρὸς ὁδηγίαν καὶ διδασκαλίαν αὐτοῦ, σκόπη μόνον διέκρινε περὶ ἑαυτὸν καὶ ἐπανέπιπτεν εἰς τὰ βάνανσα ἦδη αὐτοῦ. Ἵνα ἀποδοθῇ τῇ Μόσχᾳ ἡ πρόπουσα αὐτῇ ἐν τῷ κόσμῳ θέσις, ἔδει πρὸ παντός, τῆς ἐδαφικῆς ἐνότητος συντελεσθεῖσης περίπου, ν' ἀπαλλαγῇ τῶν Τατάρων... , μετὰ τὴν ἐξώθησιν δὲ τούτων εἰς τὴν Ἀσίαν ν' ἀναπνεύσῃ τὸν ζωογόνον τῆς Ἀναγεννήσεως ἀέρα, τὸν διαπνέοντα τὴν Εὐρώπῃν. Τὸ μόνον μέσον πρὸς ἀνάκτισιν τοῦ ἀπολεσθέντος χρόνου καὶ ὅπως ἡ Ρωσία συμβαδίσῃ τῇ Δύσει, ἦν νὰ φοιτήσῃ εἰς τὴν σχολὴν αὐτῆς καὶ νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῶν προόδων αὐτῆς ἅμα τῇ ἀνακτῇ τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας. Ὑπὸ ἀμφοτέρας ταύτας τὰς ἐπὶ οὐραῖς ὁ γάμος τοῦ Ἰβάν μετὰ τῆς Σοφίας ἔσχε μεγάλην σπουδαιότητα, ἐν αὐτοῖς τοῖς γεγονόσιν ἐκδηλουμένην».

Ἀληθὲς ὅτι αἱ περιστάσεις ἐπὶ ἡλθον ἱκανῶς ἐπικούροι. Ἐνθ' ὁ Ἰβάν ἐπήγγυνεν ἀσφαλῶς καὶ ἐπιτηδεῖας τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα, ἐνθ' αἱ κληρονομικαὶ οἰκογενεὶ διὰ τῆς βίας ἐξέλειπον, ἐνθ' ἡ Μόσχα ἀπέβαιεν ἡ κεντρικὴ ἑστία τοῦ ρωσικοῦ βίου, ἀντιθετὸς ἐργασίᾳ διαλύσεως καὶ παρακμῆς ἐξεδηλοῦτο πρὸς τοὺς Τατάρους, ὧν ὁ στοιχειώδης ὁργανισμὸς δὲν ἀντεῖχε πρὸς τὰς δοκιμασίας τοῦ χρόνου. Οἱ Ζεγγισχάν καὶ οἱ Ταμερλάνοι εἶχον κατορθώσει νὰ δεσποῦσαν τῶν φοβερῶν ἐκείνων τῶν νομάδων μαχητῶν ὄγκων, ἀλλ' οἱ ἐκφυλισθέντες τῶν Τιτάνων ἐκείνων διάδοχοι εἶδον τὴν ἀρχὴν διαφεύγουσαν αὐτοὺς ἐν μέσῳ αἱματηρῶν συγκρούσεων, προκλινθεῖσιν ὑπὸ ἐμφυλίων ἐρίδων. Ἡ χρυσὴ Ὁρδὴ, ἐκ θεμελίων σαλευθεῖσα, διεμελίσθη κατὰ μικρόν· τὸ Καζάν καὶ ἡ Κριμαία καὶ ἄλλα χανάτα ἀπεσπάσθησαν τοῦ Σεραίου, μόνον τὸ πρὸς τοὺς ἀρχαίους αὐτῶν κυρίους μῖσος ἀποφύροντα. Αἰώνιος τοῦ ΙΕ' αἰῶνος τὸ μογγολικὸν κράτος, τέως οὕτως ἀπειλητικόν, ἦν ἤδη καιρῶς τετρωμένον καὶ περιεστοιχίζετο ὑπὸ θανασίμων ἐχθρῶν, ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ σπλάγχχνων ἐξελθόντων.

Ἐν τούτοις πρὸς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰβάν δὲν συνεβιβάζετο δεδωλόμενος πρὸς τοὺς ἐξησθενημένους Τατάρους ἀγών. Ὁ μέγας πρίγκιψ, οὐδαμῶς μνηθεὶς τὸν Δημῆτριον Δόνσκοι, συλλέξαντα ἀνδρείον στρατόν, ὁρμήσαντα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ πολεμίσαντα πρὸς αὐτόν, ἀπέκρουεν ἐπιτηδεῖας τοὺς ἐχθρικούς αὐτοῦ σκοπούς. Μὴ μεταβαίνων αὐτὸς εἰς Σεράιον, ἀπέτινε τὸν φόρον, ἀλλὰ συνεδέθη διὰ φιλίας πρὸς τὸν χάνην τῆς Κριμαίας. Ἡ ἐπακολουθήσασα συμμαχία ἦν αὐτῷ δίστομος ρομφαία, ἡ ἐχρήτο κατὰ τε τοῦ Σεραίου καὶ κατὰ τῆς Πολωνίας, διότι ὁ Μεγγλῆ Γιράι ἐξ ἴσου ἐμίει τὸν τε χάνην τῆς Χρυσῆς Ὁρδῆς καὶ τὸν βασιλέα Καζιμίρ. Ἐντεῦθεν αἱ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὀλέθριαι ἐκείναι τῶν Τατάρων τῆς Κριμαίας ἐπιδρομαὶ εἰς τὰς πολωνικάς καὶ λιθουανικάς ἐπαρχίας. Ὁ Ἰβάν, ἐξασφαλίσας τὰ δυτικά μεθόρια, ἠδύνατο νὰ τραπῇ ἐπὶ τὸ Σεράιον, ἀλλ' οὐδὲ τότε ἐσπενδε· τοῦναντίον καὶ μετὰ τὴν εὐτυχὴ ἐκδασιν τῆς προμνησθείσης ἐκστρατείας τοῦ 1472 δὲν ἐβράδυνε ν' ἀποκαταστήσῃ τὰς ἀρχαίας σχέσεις, «ὅτε δέ, κατὰ τὴν ἐκφράσιν τοῦ κ. Πήρλιγγ, ὁ μέγας πρίγκιψ πρὸ τοῦ θυσιαστηρίου ἔτεινε τὴν χεῖρα τῇ Σοφίᾳ, ἦν ἔτι ἀπλοῦς τῶν Τατάρων ὑποτελής».

Κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτῶν τῶν ρώσων χρονογράφων, μέγα μέρος τῆς πρωτοβουλίας εἰς τὴν πλήρη ἀνάκτισιν τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας ὀφείλεται τῇ ὑπερφηφῶν Ἑλληνίδι. «Ἡ κόρη τῶν καισάρων, λέγει ὁ ὑπ' ὅσων ἡμῶν ἱστορικός, διετῆρει τὴν ὑπερφηφῶν τῆς φυλῆς αὐτῆς... ἐξ ἰδίας δὲ πείρας γινώσκουσα τὴν ἀξίαν τῆς ἀνεξαρτησίας, παρώρμησε τὸν σύζυγον αὐτῆς ὅπως συντρέψῃ τὸν ζυγὸν τῶν Τατάρων καὶ ἀποδώσῃ τοῖς Μοσχοβίταις

πλήρη αὐτονομίαν. Συνδυάζουσα τὸ παράδειγμα πρὸς τοὺς λόγους, ἐν μέρει μὲν διὰ τῆς βίας, ἐν μέρει δὲ διὰ τῆς πονηρίας, ἐξέωδε τοῦ Κρεμλίνου τοὺς πράκτορας τῆς Ὁρδῆς. Ἀναθηματικὴ ἐκκλησία ἀνηγέρθη ἐπὶ τῆς θέσεως, τῆς κατεχομένης τέως ὑπὸ τῶν Τατάρων, οἵτινες οὐδέποτε ἠδύνατο ἐφεξῆς νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸν ἱερὸν περίβολον. Αἰσθητοτέρα πλὴν ἡ κατηνέχθη κατὰ τῶν τραχέων τούτων συλλογῶν φήρουν, ὅτε ἐδέσθη νὰ πεισθῶσιν, ὅτι ἡ Μόσχα δὲν θ' ἀπέστελλεν ἐφεξῆς τοὺς θησαυροὺς αὐτῆς εἰς Σεράιον· ὁ τοῦ Δόνσκοι ἐγγονος, εὐπειθὲς πρὸς τὰς συμβουλὰς τῆς Σοφίας, ἀνέτεινε τέλος τὴν ἐπὶ μακρόν κύπτουσαν αὐτοῦ κεφαλὴν».

Ὁ χάνης τῆς Ὁρδῆς, χαλεπῶς ἔχων πρὸς τὴν ἰδέαν ὅτι δὲν θὰ ἴδῃ πλέον τὸν μέγαν πρίγκιπα γονυκλιτῇ πρὸ αὐτοῦ προσφύροντα αὐτῷ χρυσόν, μνηστῆς καὶ βαρύτιμα ὑφάσματα, παρεσύρθη εὐχερῶς τῷ 1480 ὑπὸ Καζιμίρ τοῦ Δ' πρὸς τὴν ἀπόφασιν νέας κοινῆς καὶ συγχρόνου ἐπιθέσεως κατὰ τῆς Μόσχας, ἀλλὰ καὶ ταύτης τῆς ἐπιχειρήσεως ἡ ἐκβάσις προεμνύετο ὁμοίᾳ τῇ τῆς ἐκστρατείας τοῦ 1472. Ὁ μέγας πρίγκιψ, ἐν πολέμῳ ὦν πρὸς τὴν Νοβγορόδην, ἐν διαστάσει δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, παρείχε τὰ πλάγια ἐκτεθειμένα πρὸς τὸν ἐχθρόν· οὕτω δὲ ἡ τῆς εἰσβολῆς ἐπιτυχία ἐξηρτάτο ἐκ τῆς ταχύτητος αὐτῆς, ἀλλὰ τὸ μελλητικὸν τοῦ χάνου τοῦ Σεραίου παρέσχε καιρὸν τῷ Ἰβάν νὰ εἰρηνεύσῃ πρὸς τοὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ, νὰ συσφίγῃ τὴν πρὸς τὸν Μεγγλῆ Γιράι συμμαχίαν καὶ νὰ περατώσῃ τὰς στρατιωτικὰς παρασκευὰς αὐτοῦ. Οἱ Τάταροι, ἀφικόμενοι ἐπὶ τῶν ὄχθων τοῦ Ὁκα, εὗρον κατεχομένας καὶ καλῶς φρουρουμένας πάσας τὰς παρόδους· ἀνέβησαν τότε πρὸς τὸν Οὐγγραν, ἀλλὰ καὶ αὐτόθι πρὸ τῶν αὐτῶν κωλυμάτων εὐρέθησαν.

Ἡ στιγμή ἦν κρισιμωτάτη· ὁ λαὸς ἦν ἑτοιμος νὰ ὑπερμαχήσῃ τῶν ἐστίων καὶ τῶν ἱερῶν αὐτοῦ, ν' ἀναρρίξῃ τὸν περὶ τῶν ὅλων κύβον. Ἀλλ' ὁ Ἰβάν ἐδείχθη κατώτερος τῆς περιστάσεως· μεταμεληθεὶς ἐπὶ τῇ προτέρᾳ ὁρμῇ αὐτοῦ, κατέλιπε τὸν στρατόν, ἀπέστειλε πρὸς βορρᾶν τὴν σύζυγον καὶ τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ καὶ παρέμεινεν ἡσύχως μακρὰν τοῦ ἐχθροῦ. Πρὸς τὴν διαγωγὴν ταύτην οἱ Μοσχοβῖταις κατηγανάκτισαν καὶ σφοδρῶς κατεμήψαντο τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν, ὁ τοῦ Ροστόδου δὲ ἀρχιεπίσκοπος Βασιανός, ὁ ἀπὸ τοῦ Ρύλου, πνευματικὸς ὦν τοῦ Ἰβάν, θαρραλέως αὐτὸν ἐπετίμησεν, αὐτὸς παρὰ πᾶσαν τὴν πρεσβυτικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν προσενεχθεὶς νὰ ἡγηθῇ τοῦ στρατοῦ. Ταραχθεὶς ὁ μέγας πρίγκιψ, μὴ-θεωρῶν δ' ἑαυτὸν ἀσφαλῆ ἐν τῷ Κρεμλίῳ, ἀπεσύρθη εἰς τὴν περὶχωρον τῆς πρωτευούσης, ἐνθα διέτριψεν ἔτι ἐπὶ τινὰς ἡμέρας. Ἐναγκασμένος τέλος νὰ πράξῃ τι πρὸς κατεύνασιν τοῦ ἡρεθισμένου ὄχλου, ἐκλινσάσε τῷ στρατῷ, ἀλλ' ἀντὶ ν' ἀνασπάσῃ γενναίως τὸ ξίφος, ἀπέστειλε πρέσβεις πρὸς τὸν χάνην, χάριν αἰτούμενος, δῶρα πέμπων καὶ παρακαλῶν αὐτὸν νὰ φειδῇ τοῦ κράτους αὐτοῦ. Ὁ ἐξευτελισμὸς οὗτος γνωσθεὶς ἐκορύφωσε τὴν γενικὴν ἀγανάκτησιν, αὐτῆς δὲ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Βασιανὸς ἔγραψε σφοδρότατον ἐπιτίμιον πρὸς τὸ πνευματικὸν αὐτοῦ τέκνον, παραβάλλων τὸν Ἰβάν πρὸς τὸν Ἡρώδην ἀποκεφαλίζοντα Ἰωάννην τὸν Βαπτιστῆν. Ἐν τούτοις οὔτε ἡ κινδυνώδης τοῦ ἱεράρχου παρησῖα, οὔτε ὁ μέγας τοῦ λαοῦ ἀναδρασμὸς ἴσχυσε νὰ διασκεδάσῃ τοὺς δισταγμούς τοῦ Ἰβάν. Ἐγίνωσκε, λέγει ὁ ρώσος χρονογράφος, νὰ περιστοιχίζηται ἐν καιρῷ ὑπὸ ψοφοδεῶν συμβούλων, «πλουσίων καὶ προγαδύρων, προδοτῶν τῶν χριστιανῶν, φίλων τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν, τοῦτο μόνον ζήτούντων, νὰ τραπῶσιν εἰς φυγὴν, διότι ὁ διάβολος ἐλάλει διὰ τοῦ στόματος αὐτῶν». Πρὸς τούτων τὰς εἰσηγήσεις λοιπὸν συμμορφούμενος ὁ μέγας πρίγκιψ, ἐτήρησεν ἀμυντικὴν θέσιν καὶ ἀφῆκεν ἐλεύθερον τὸν ροῦν τῶν γεγονότων.

Ὁ μοσχοβιτικὸς στρατὸς διὰ μόνου τοῦ ἀριθμοῦ αὐτοῦ ἐκράτει τοῦ χάνου· ἡ ὑπὸ τούτου λοιπὸν ἐπιχειρήσις κρισίμου μάχης πρὸ τῆς συνενοσσεως αὐτοῦ μετὰ τοῦ Καζιμίρ ἐφάνη αὐτῷ τολμηρά· ἀνέμεινε λοιπὸν, ἀλλὰ μάτην· ὁ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας, ἀποκρουσθεὶς ὑπὸ τοῦ χάνου τῆς Ταυρικῆς, δὲν ἤσχετο. Ἀφ' ἑτέρου ὁ φυσικὸς τῆς Μόσχας σύμμαχος ἐδείχθη πιστός· ὁ χειμὼν μετὰ τῶν παγερῶν αὐτοῦ πνευμάτων καὶ τῶν χιονωδῶν θυελλῶν κατέλαβε τοὺς Τατάρους, πρὶν ἢ ἀντιμετρηθῶσι πρὸς τὸν ἐχθρόν. Οὗτοι, κακῶς παρεσκευασμένοι πρὸς τὴν σκληρὰν ταύτην δοκιμασίαν, δὲν ἀντέσχον ἐπὶ πολὺ, τῇ 30/11 νοεμβρίου δὲ ἐδόθη τὸ σημεῖον τῆς γενικῆς ὑποχωρήσεως. Ὁ κ. Πήρλιγγ φησὶ ὅτι καὶ

ὁ ρωσικὸς χρυσὸς συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην. Ὡς πρὸς τοὺς εὐσεβεῖς ρώσους χρονογράφους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὸ γεγονός ἐξηγοῦσι διὰ θαύματος. Κατ' αὐτοὺς, ὅτε οἱ Μοσχοῦνται, ἐξηντλημένοι ὑπὸ τῶν πόνων, εἶχον ἀποφασίσει νὰ ὑποχωρήσωσιν, οἱ Τάταροι, ὑπὸ αἰφνιδίου τρόμου καταληθθέντες, ἀντὶ νὰ τραπῶσιν ἐπὶ τὴν δίωξιν τῶν ὑποχωρούντων ἀντιπάλων, ἔφυγον εἰς τὴν στέππαν καὶ κατεδκνήσαν πρὸς διαχείμασιν ἐπὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Τανάιδος, δηρώσαντες εἰς ἀντίποινον τὴν δύστηνον Λιθουανίαν.

Ὅπως δὴποτε τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι τῷ 1480 ἔλκεν ὁ ταταρικὸς ζυγός. Ὁ χάνης ἐφονεύθη ἐντὸς τῆς σκηνῆς αὐτοῦ ὑπὸ τολμηροῦ ἀντιζήλου, τῆς Χρυσῆς Ὁρδῆς δὲ ἀρξαμένης νὰ διαλύνηται οἰκοθεν ἐπὶ τῶν αἱματηρῶν αὐτῆς ἐρειπίων, ἡ Ρωσία ἐτράπη ὀριστικῶς ἐπὶ τὸν μέγαν αὐτῆς προορισμόν. Ὅτε ὁ στρατός, νικηφόρος ἀνεν μάχης, ἐπανῆλθεν εἰς τὰς ἐστίας αὐτοῦ, «οἱ φαιδροὶ ἥχοι τῶν μοσχοβιτικῶν κωδῶνων ἤγγειλαν, λέγει ὁ κ. Πήρλιγγ, τὸν θρίαμβον δεξιᾶς πολιτικῆς μᾶλλον ἢ προσωπικοῦ θάρρους τοῦ Ἰβάν καὶ τῶν συμβούλων αὐτοῦ».

Ὁ μέγας πρίγκηψ δὲν ἀνέμενε τὴν μεγάλην ταύτην ἐξέλιξιν, ὥπως προσεγγίσῃ τῇ Δύσει. Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ταταρικῆς δυναστείας δὲν ἀπασχόλουν τοὺς Ρώσους ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ κωλύσωσιν αὐτοὺς ἀπὸ πάσης ἐξωτερικῆς ἐπεκτάσεως. Ὁ Ἰβάν, ἀκριβῶς αἰσθανόμενος τὰς ἀνάγκας τῆς χώρας, ἔδρευσε νὰ ἐξέλθῃ τῆς προτέρας μονώσεως, ἅμα ὡς ὁ μετὰ τῆς Σοφίας Παλαιολόγου γάμος παρέσχεεν αὐτῷ τὴν εὐκαιρίαν. Ἡ ἑλληνικὴ ἡγεμονία δὲν συνεπύχθη, ὡς εἶδομεν, «Ἕλληνας καὶ Ἰταλοὺς. τινὲς τούτων παρέμειναν ἐν Μόσχᾳ, ἄλλοι δὲ, βραδύτερον προσελθόντες, πύξιναν τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν. Πάντες οὗτοι ἀπετέλεσαν τὴν γέφυραν τῆς πρὸς τὸν ἔξω κόσμον συγκαίνωσις. Εἶχε δὲ πολλὰ ἡ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος Εὐρώπη νὰ διδάξῃ τοὺς Μοσχοῦντας. Ἡ Ἀναγέννησις, ὑπὸ τῶν φυγᾶδων τοῦ Βυζαντίου σπαρεῖσα ἐν Ἰταλίᾳ, ἐπεξέτεινε τοὺς εὐθαλεῖς αὐτῆς κλάδους ἐπὶ τῶν πλησίον χωρῶν. Ἐστία αὐτῆς ἐγένετο ἡ Ρώμη, ἀφ' ὅτου ὁ πάπας Νικόλαος ὁ Ε' συνήθριπεν αὐτόν τοις κρατίστοις τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν ἀντιπροσώπους καὶ ἵδρυσεν τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Βατικανοῦ. «Ἡ πόλις τοῦ Αὐγούστου, λέγει ὁ συγγραφεὺς ἡμῶν, ἀνορθωθείσα ἀπὸ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς καὶ διαυλακωθείσα ὑπὸ ἀρτιερῶν, ἀνελάμβανε τὴν λαμπρὰν φυσιογνωμίαν τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος. Τὰ ἀριστουργήματα τοῦ Ἀγγελικοῦ Δαφιεζόλα, τοῦ Μελώζου Δαφόρη, τοῦ Περουγίνου ἐξήγειρον τὸν γενικὸν θαυμασμόν. Οἱ ἀνθρωπισταί, ἵνα τοὺς ἐπαίνοια αὐτῶν διατυπώσωσι, μετεχειρίζοντο τὴν γλῶσσαν τοῦ Πετράρχου καὶ τοῦ Δάντου ἢ, κάλλιον εἰπεῖν, κλαδικὴν τινα λατινικὴν, ἣν δὲν θ' ἀπεδοκίμαζεν ὁ Κικέρων καὶ ὁ Βιργίλιος. Αἱ ἰδέαι διεδίδοντο ἀστραπηδὸν ἀπὸ τῆς θαυμασίας ἐφευρέσεως τοῦ Γουτεμβέργου καὶ τοῦ Φάουστ. Νέος κόσμος ἠνοιέτο διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ Χριστοφόρου Κολόμβου. Οἱ θαλασσοπόροι, ἐκθαμβηθέντες ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας ταύτης, ἐρρίπτοντο εἰς τὸν ὠκεανὸν πρὸς ἀναζητήσιν τοῦ ἀγνώστου. Τὰ πνεύματα εὐρίσκοντο ἐν ζυμῶσει, ὁ κοινωνικὸς βίος πύρυνετο, τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία ἀνεπτύσσοντο μέχρι βαθμοῦ ἀντικειμένου μέχρις ἐκείνου».

Ὁ Ἰβάν ἀνεπαρκῶς μὲν ἦν ἀνεπτυγμένος, ὥστε ν' ἀποβῇ ὡς ὁ Ἀρὸν-ἄλ-Ραῆτ ἢ ὁ Σουλεϊμάν προστάτης τῶν γραμμάτων καὶ φίλος τῶν σοφῶν, αἰσθανόμενος ὅμως τὰ ἀγαθὰ τῶν ἐπιστημῶν, ἐπεθύμει νὰ ἐπωφεληθῇ ἐξ αὐτῶν ἐν τῷ παρόντι, ἀλλ' οὐδὲν μεριμνῶν περὶ παρασκευῆς τοῦ μέλλοντος ἦν Μέγας τις Πέτρος ἐν μικρῷ. Οὕτως οἱ Μοσχοῦνται δὲν κατώρθουν ν' ἀνεγείρωσι λιθοκτιστοὺς ἐκκλησίας αὐταί, πρὶν ἢ περατωθῶσι, κατέρρεον μετὰ πατάγου. Οὐδεὶς τούτων ἐγίνωσκε νὰ κατασκευάζῃ ὅπλα, νὰ ἐκμεταλλεύηται τὰ μεταλλεῖα, νὰ οἰκοδομῇ γεφύρας, ἔργα πάντα, τὸ ἐπεῖγον τῆς ἀνάγκης τῶν ὁποίων ἀπέβαινε ὀσμύραι αἰσθητότερον. Ἐζητήθησαν λοιπὸν παρὰ τῆς Δύσεως μηχανικοὶ, χωνευταί, ἀρχιτέκτονες καὶ παντοειδεῖς ἐργάται. Οἱ νεῆλυδες οὗτοι ἐργάσθησαν θαυμασίως· οἱ Ρῶσοι ἐθαύμασαν τὰ ἔργα αὐτῶν καὶ ἐπωφεληθῆσαν ἐξ αὐτῶν, ἀλλ' οὐδεμία ἐγένετο ἐνέργεια πρὸς ἐξέγερσιν τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος, οὐδεμία ἀπόπειρα ἀμιλλῆς πρὸς τοὺς ξένους. Ὁ Ἰβάν οὐδέποτε διελογίσθη νὰ ἱδρῇ σχολὴν, νὰ διαδώσῃ τὴν παιδείαν, νὰ εἰσαγάγῃ τὴν τυπογραφίαν, νὰ μεταβάλλῃ τὸν ροῦν τῶν ἰδεῶν, νὰ μορφώσῃ νέαν γενεάν. Ἐντεῦθεν ἐπῆλθεν ἑλλειψὶς ἰσορροπίας, κακὴ τις ἔξις

τῆς ἐπ' ἄλλους ἀναβολῆς καὶ ἄτοπος δυσπιστίας εἰς τὴν ἰδίαν πρωτοβουλίαν, ἀποτελέσματα πάντα τῆς τοῦ πνεύματος νωθρότητος· οὕτω δὲ ἐκ τῆς φιλοπρόνως μαιευτικῆς ταύτης ἐποχῆς οὐδὲν σχεδὸν πρωτότυπον παρήχθη, οὐδεμία δημιουργικὴ τοῦ ἔθνους δύναμις ἀπεκαλύφθη.

«Πρᾶγμα παράδοξον, λέγει ὁ κ. Πήρλιγγ, αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἱ Ἕλληνες, οἵτινες ἐν Ἰταλίᾳ ἵδρυσαν σχολὰς ὁριζορριθμικῆς καὶ φιλοσοφίας καὶ ἐσχολίαζον τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλην, τὸν Ὀμηρον καὶ τὸν Δημοσθένην, δὲν ἐπειράθησαν οὐδὲ τὴν γραμματικὴν νὰ διδάξωσιν ἐν Μόσχᾳ. Ἀναμφιδόλως τὸ ἔδαφος ἦν ἄλλως παρεσκευασμένον ἐν τῇ Δύσει, ἀλλ' ἐπιτρέπεται νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐν Ρωσίᾳ οὐδ' ἐζητήθησαν παρ' αὐτῶν τοιαῦται ὑπηρεσίαι. Ἀλλὰ λαμπρότερα καὶ ἐπικερδέστερα καθήκοντα ἀνέμενον αὐτοῖς ἐν τῷ Κρεμλίῳ».

Πράγματι δὲ, ἀσχετῶς πρὸς τὰς ἐκδρομὰς τοῦ Βόλπ καὶ τοῦ Γισλάρδου, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀρχονται κυρίως αἱ ρωσικαὶ εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην πρεσβεΐαι, ὧν συνήθως ἠγεῖτο Ἕλλην, ἀκολουθοῦμενος ὑπὸ Ρώσων, μαθητευόντων ἐν τῇ διπλωματικῇ τέχνῃ, αἵτινες δ' ἀπέβλεπον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς τὴν ἐκλογὴν ἐργατῶν, καλλιτεχνῶν καὶ ἱατρῶν ἔτι, οὓς συνεπλήγοντο εἰς Μόσχάν, πολιτικῶν διαπραγματευσέων διεξαγομῶν μόνον μετὰ τῶν Αἰθιούργων, τῇ Ἰταλίᾳ δὲ μόνον ὑποσχέσεων παρεχομένων σχετικῶς πρὸς τὸν καταρτισθέντα σύνδεσμον. Ὅτι δὲ αἱ πρεσβεΐαι αὗται περιεβάλλοντο διὰ τελείας πληρεξουσιότητος φαίνεται ἐκ τοῦ ἐπομένου κειμένου διαπιστευτηρίου γράμματος, ὡς ὡς ὡς ἐν Βενετίᾳ, οὗ δὲ τὸ περιεχόμενον ἐπανελαμβάνετο ἐκάστοτε στερεοτύπως: «Τῷ πάπᾳ Ἀλεξάνδρῳ τῷ Δ', ποιμένι καὶ καθηγῇ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, Ἰβάν, ἐλέφ Θεοῦ ἡγεμὸν ἀπάσης τῆς Ρωσίας καὶ μέγας πρίγκηψ τῆς Βλαδιμίρης, τῆς Νοβογρόδης, τῆς Πσκόδης, τῆς Τβέρης, τῆς Ἰουγόρης, τῆς Βιάνκας, τῆς Βουλγαρίας καὶ ἄλλων. Ἐπέμψαμεν παρὰ σοὶ τοὺς πρεσβευτὰς ἡμῶν Δημήτριον Ἰβάνωφ, υἱὸν τοῦ Πάλεφ, καὶ Μιτροφάνην Καρατσιάρωφ, ὅτι δ' ἂν εἰπωσί σοι παρ' ἡμῶν ὁφείλεις νὰ πιστεύῃς· τοῦτο ἔσται ὁ ἀληθὴς λόγος ἡμῶν. Ἐγράψην ἐν Μόσχᾳ τῷ ἔτει 7007».

Περὶ τῆς στάσεως τῶν πρεσβευτῶν τούτων ὁ κ. Πήρλιγγ λέγει: «Ἦν ἄρα γε λείψανον βαρβαρότητος ἢ σημεῖον προόδου, ἀνάμνησις τοῦ Βυζαντίου ἢ ἰδιοτροπία τοῦ Κρεμλίνου; οἱ ἐκ τοῦ ποχεύου δημιουργοῦμενοι οὗτοι διπλωμάται ἐπεδεικνυντο ἀνένδοτοι ἐν τῷ ζητήματι τῆς ἐθιμοτυπίας. Ἥξιον πανταχοῦ τὴν πρώτην θέσιν, προετίμων νὰ μὴ προσαχθῶσιν ἢ νὰ ὑποχωρήσωσιν ἄλλω καὶ ὑπεστήριζον τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν μετ' ἐπιμονῆς, μετεχούσης βαναυσότητος. Τὰ δῶρα, αἵτινα προσέφερον τοῖς ἡγεμόσι, συνίσταντο εἰς πολυτίμους μυλῶτας, οἷον ἱκτίδων καὶ σιμῶρων, καὶ εἰς ὁδόντας ἰχθύων. Ἐν Βενετίᾳ δὲν ὤκνουν νὰ πωλῶσιν ἐν δημοπρασίᾳ τὰ ἀντικείμενα ταῦτα, ἀλλαχοῦ δὲ εἶναι πιθανὸν ὅτι δὲν ἐγίνετο αὐτοῖς τοιαῦτη προσβολή». Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οἱ πρέσβεις οὗτοι διυπνύνοντο πρὸς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἀπέβαινον εἰς Μεδιόλανα, Βενετίαν, Φλωρεντίαν, Ρώμην καὶ Νεάπολιν, οὐκ ἀπίθανον δὲ ὅτι ἡ ἐλπίς τῆς ἐν ταῖς κατὰ τὴν ὁδὸν ταύτην ὑπαρχούσαις ἑλληνικαῖς ἀποικίαις συναντήσεως συμπατριωτῶν ἢ ὁμοεθνῶν συνηγόρει ὑπὲρ τοῦ τοιοῦτου ὁρομολογίου. Καθ' ὁδὸν ἐγνώριζον τοῖς Ἰταλοῖς τὴν Μόσχαν, διπλωμάται δ' ἅμα καὶ ἔμποροι, ἥσκουν δραστηρίως τὸ ἐμπόριον καὶ προθύμως ἀνεδέχοντο παραγγελίας. Αἱ περὶ τῶν πρεσβεϊῶν τούτων πληροφορίαι εἶναι ἀνεπαρκεῖς, αἱ περὶ τῶν μέχρι τοῦ 1505 δὲ τοιούτων εἰς Ἰταλίαν δύνανται νὰ συνοψισθῶσιν ὡς:

Τῇ 12/24 ἰουλίου 1474 διανοίγει τὴν ὁδὸν τῶν διπλωματῶν ὁ Σέμεν Τολδουζίνης, ἀποσταλεὶς εἰς Βενετίαν ἐν συνοδείᾳ τοῦ γνωστοῦ ἡδὴ ἡμῖν Ἀντωνίου Γισλάρδου. Ὁ Ἰβάν, ἀφίς ἡδὴ τὸν Τρεβιζάνον, εἶχεν ἀποστείλει αὐτὸν εἰς τὴν Χρυσὴν Ὁρδὴν, ὁ Τολδουζίνης δὲ μετέδωκε τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο τῇ ἐνετικῇ δημοκρατίᾳ καὶ ἠσχολήθη περὶ τὴν στρατολογίην ξένων. Ἐπειδὴ δ' ἐκόμισε μυλῶτας σίμωρος, ἡ Γερουσία τῇ 15/27 δεκεμβρίου 1474 ἀπεφάσισε ν' ἀποστείλῃ τῷ μεγάλῳ πρίγκηπτι εἰς ἀντίδωρον χρυσοῦφανα ὑφάσματα ἀξίας διακοσίων δουκάτων. Αὐτῷ τῷ Τολδουζίνῃ ἐδωρῆθη χρυσοῦφαντος ἐσθῆς, τῷ γραμματεῖ αὐτοῦ ἐκ δαμασκηνοῦ ὑφάσματος, τοῖς ὑπηρέταις δὲ αὐτοῦ ἐξ ἀλουργοῦ. Αἱ στολαὶ αὗται, προωρισμέναι ἀρχῇθεν ὑπὲρ τοῦ Οὐζοῦν Χασάν, ἐπανήρχοντο ἐκ Περσίας, ἐνθα δὲν διενεμήθη-

σαν. Ὁ Τοῦλδουζίνης, μέχρι τῆς Ρώμης προχωρήσας, ἐπανεκάμψεν εἰς Μόσχαν κατὰ μάρτιον τοῦ 1475, ἡ πρεσβεία δὲ αὐτοῦ ἐκλείσθη, πορίσασα τοῖς Ρώσοις τὸν Ροδόλφον Φιοραδάντην Ἀλ-δέρτην, ἀλλῶς γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀριστοτέλους, ἕνα δὲ τῶν κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα διασημοτάτων μηχανικῶν καὶ ἀρχιτεκτόνων τῆς Ἰταλίας, ἐκ Βονωνίας δὲ καταγόμενον. Προσκληθεὶς συγχρόνως ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Βαγιαζήτ καὶ τοῦ μεγάλου πρίγκηπος Ἰδάν, μετέβη εἰς Μόσχαν μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀνδρέου, αὐτῷ δὲ ἡ τῶν τσάρων πρωτεύουσα ὀφείλει τὰς τότε ἐγεγρεθείσας ἐκκλησίας αὐτῆς, οἷαι ἡ τῆς Ἀναλήψεως καὶ ἡ τῶν Ταξιαρχῶν, καὶ τὰ ἀνάκτορα, τὰ σήμερον ἐτι κοσμοῦντα αὐτήν. Τῷ 1479 οἱ συντηρητικοὶ τῆς Βονωνίας ἠτιήσαντο τὴν ἀποστολὴν τοῦ Φιοραδάντη, ἀλλ' ἡ ἐπιθυμία αὐτῶν δὲν ἐξεπληρώθη· βραδύτερον αὐτὸς οὗτος, καταπλαγείς ὑπὸ τῆς συνοπτικῆς δικαιοσύνης τοῦ μεγάλου πρίγκηπος, ἐδουλεύθη νὰ φύγῃ, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ παραμείνῃ.

Δευτέρα πρεσβεία εἰς Ἰταλίαν μετὰ διπλωματικῆς ἐντολῆς ἐπέμφθη τῷ 1488, ἀπετελεῖτο δὲ ἐκ τῶν δύο ἀδελφῶν Δημητρίου καὶ Ἐμμανουὴλ Ράλλης (Ράλεφ), ἀνηκόντων εἰς ἑλληνικὴν οἰκογένειαν, ἀπὸ τριετίας ἐν Μόσχᾳ ἐγκατεστημένῃν. Διὰ τῆς πρεσβείας ταύτης ἐπρόκειτο νὰ γνωρισθῇ ταῖς ξέναις δυνάμεσι μέγα τι γεγονός. Τῷ 1487 ὁ μέγας πρίγκηψ, ἐπωφελοῦμενος ἐκ τῶν ἐν Καζάν ἐπικρατουσῶν διαφωνιῶν, ἐξέπεμψε τοὺς στρατοὺς αὐτοῦ κατὰ τῆς Ταταρικῆς πόλεως, εἶλεν αὐτὴν ἐξ ἐφόδου, ἀνέτρεψε τὸν ἐχθρικῶς τοῖς Ρώσοις διακείμενον ἡγεμόνα αὐτῆς καὶ ἀνηγόρευσεν ἕτερον, πιστὸν σύμμαχον αὐτοῦ. Προῶρου οὕσης τῆς τελείας προδαρτήσεως τοῦ Καζάν, ὁ Ἰδάν ἠρκέσθη παρασκευάσας τὴν ὁδὸν διὰ τῆς προσλήψεως τοῦ τίτλου τοῦ μεγάλου πρίγκηπος τῆς Βουλγαρίας· τὴν ἐπιτυχίαν λοιπὸν ταύτην οἱ ἀδελφοὶ Ράλλαι ἐνετάλησαν ν' ἀνακοινώσωσι ταῖς αὐλαῖς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Ὁδοιπορήσαντες οὗτοι ἐπὶ ἐβδομήκοντα ἡμέρας, ἐφθάσαν εἰς Βενετίαν καὶ παρέστησαν πρὸ τῆς Γερουσίας τῇ 27/6 δεπτεμβρίου 1488. Τὸ κύριον τοῦ λόγου αὐτῶν σημείον ἦν «ἡ μεγίστη νίκη, ἣν κατὰ ἰούνιον τοῦ 1487 ἤρατο ὁ βασιλεὺς (sic) αὐτῶν κατὰ Τατάρων τινὸς δυνάστου, ὃς εἶχε προσβάλει αὐτὸν ἡγοῦμενος ἑκατὸν δέκα χιλιάδων ἰππέων». Τῶν Ἐνετῶν ἀποδεξαμένων ἀνεξελέγκτως τὸν διθῦραμβον τοῦτον, οἱ δύο Ράλλαι ἀνέμνησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν καταγωγὴν αὐτῶν καὶ ἐξέφρασαν τὴν φιλίαν καὶ ἀφροδίαν αὐτῶν πρὸς τὴν δημοκρατίαν, εἰς τεκμήριον δὲ πρὸς ταῖς τοῦ μεγάλου πρίγκηπος μνηωταῖς προσήνεγκον ἐξ ἰδίων ὀγδοήκοντα διημέρας σίμωρος, ἀνθ' οὗ ἐδωρήθη ἑκατέρῳ τοῦτων χρυσοῦφαντος ἐσθῆς καὶ τὸ ποσὸν ἑκατὸν δουκάτων. Οἱ ἡγεροδιαστὰ εἰς ἀποζημιωσὶν ἀπώλησαν ἐν δημοπρασίᾳ τὰς διημέρας. Ἐκ Βενετίας οἱ πρεσβεῦνται μετέβησαν εἰς Ρώμην, τῇ 8/18 νοεμβρίου δὲ παρέστησαν κατὰ τὴν ποντιφικὴν λειτουργίαν. Ὅτε ἐψάλθη τὸ Δόξα ἐν ὑψίστοις, ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Η' ἐκάλεσε τὸν ἕτερον αὐτῶν ἐπὶ τῶν βαθμίδων τοῦ θρόνου, ἐνθα ὠρίσθη αὐτῷ τιμητικὴ θέσις εὐθὺς μετὰ τὸν γερούδιαστὴν, ὃς ἐξεπροσώπει τὸ ἐνδοξὸν τῆς Ρώμης παρελθόν.

Οἱ Ράλλαι ἐπανεκάμψαν εἰς Ρωσίαν μόνον τῷ 1490, ἄγοντες λόχον ὄλων τεκτόνων, ὀπλοποιῶν, χωνευτῶν καὶ λοιπῶν, ἐν οἷς ἦν καὶ Ἰουδαῖος τις ἱατρός ἐκ Βενετίας, ὑπὸ τῶν ρώσων χρονογράφων Λέων Ζιδοβίνης ὀνομαζόμενος. Οὗτος, ὑπερβολικῶς θαρρῶν τῇ δυνάμει τῆς ἐπιστήμης αὐτοῦ, ἅμα φθὰς ἀνέλαβεν ἐπὶ ποινῇ θανάτου νὰ θεραπεύσῃ τὸν ἐκ ποδάγρας πάσχοντα τριακονταετῆ υἱὸν τοῦ μεγάλου πρίγκηπος καὶ τῆς πρώτης συζύγου αὐτοῦ Μαρίας Ἰδάν, τοῦ ἀσθενοῦς δὲ τάχιστα ἀποθανόντος, ἀπεκεφαλίσθη.

Τρία μετὰ τὴν ἐπάνοδον τῶν Ράλλων ἔτη, κατὰ μῆαιον δὲ τοῦ 1493, ὁ Ἕλλην ὠσαύτως Ἐμμανουὴλ Δόξας, συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Ρώσου Δανιὴλ Μαμόρεφ, ἐπέμφθη εἰς Ἰταλίαν. Ὅτε κατὰ νοέμβριον ἐφθάσαν εἰς Μεδιόλανα, θηρευτικὴ ἐκδρομὴ εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Τεσίνου ὀργανώθη πρὸς τιμὴν αὐτῶν καὶ ἐπέτυχε θαυμασίως. Κατὰ τοὺς γάμους ὅμως τῆς Βιάγκας Σφόρζα μετὰ Μαξιμιλιανοῦ τοῦ Α' παρήχθη ἐπεισδιδόν τι· οἱ τοῦ Ἰδάν ἀπεσταλμένοι ἠρνήθησαν νὰ παραστῶσιν, ἵνα μὴ παραχωρήσωσι τὴν πρωτοκαθεδρίαν τοῖς ἀντιπροσώποις τοῦ παπικοῦ κράτους, τῆς Ἰσπανίας ἢ τῆς Γαλλίας. Ἐπέμειναν δ' ἐν τῇ ἀξιώσει αὐτῶν, προβάλλοντες ὅτι ἐκτὸς τῆς εὐγενείας, τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ ὁ κύριος αὐτῶν ἦν ἰσχυρότερος καὶ τῶν τριῶν βασιλέων

Οὐγγαρίας, Βοημίας καὶ Πολωνίας ὁμοῦ λαμβανομένων. Ἐν τούτοις ἡ ὑπερήφανος αὐτῇ στάσις τῶν πρεσβευτῶν τοῦ Ἰδάν κατ' οὐδὲν ἐδλαΐεν αὐτοῖς· τουναντίον, ὁ Λουδοβίκος Σφόρζας, κνιδεμὼν τοῦ νεαροῦ δουκὸς τῶν Μεδιολάνων, ἐπεδείκνυε πολλὴν εὐαρέσκειαν ἐκ τῆς ρωδικῆς πρεσβείας καὶ ἐπεθύμει νὰ τηρῇ ἀλληλογραφίαν πρὸς τὸν Ἰδάν· εἰδικὸς μάλιστα ἀπεσταλμένος αὐτοῦ, ὁ ἐκ Μαντούνης Βοκαλίνος, ἐμελλε νὰ μεταβῇ εἰς Κρεμλίνον, ἵνα συσφίγῃ τοὺς φιλικοὺς δεσμοὺς τῶν δύο ἡγεμόνων, ἀλλ' ἄγνωστον ἂν ἡ πρεσβεία αὐτῇ ἐπραγματώθῃ· τοῦλάχιστον οὐδὲν ἴχνος κατέλειπε. Τῇ 19/29 δεκεμβρίου 1493 οἱ Ρῶσοι πρεσβεῦνται παρέστησαν τῇ ἐνετικῇ Γερουσίᾳ, τῷ ἐπομένῳ δ' ἔτει ἐπανεκάμψαν εἰς Μόσχαν, συνοδευόμενοι ὑπὸ ξένων, προσληφθέντων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ μεγάλου πρίγκηπος. Ἐκ τούτων ἦν ὁ ἀρχιτέκτων Ἀλβίζης καὶ ὁ ὀπλοποιὸς Πέτρος, ὧν ὁ πρῶτος ἀφίκετο ἐγκαίρως, ὅπως ἀντικαταστήσῃ τὸν τῇ 12/22 νοεμβρίου 1493 ἀποθανόντα ἀρχιτέκτονα Πέτρον Ἀντώνιον Σολάρον, τὸν ἀνεγείραντα πύργους καὶ τεῖχη καὶ μετασχόντα τῆς οἰκοδομῆσεως τοῦ διασῆμου πολυέδρου ἀνακτόρου.

Τῷ 1499 ἀπεστάλη αὐθις ὁ Δημιῆτριος Ράλλης μετ' ἐντολῆς εἰς Βενετίαν, Ρώμην καὶ Νεάπολιν, συμπρεσβευτὴν ἔχων τὸν Ρῶσον Μητροφάνην Καρατάιάρωφ, τὸ διαπιστευτήριον γράμμα τῶν ὁποίων ἐγνωρίσαμεν ἥδη τῷ ἀναγνώστῃ. Τὸ ἐμπόριον παρείχεν αὐτοῖς πράγματα, καὶ ἐν αὐτῷ δὲ τῷ τελωνεῖῳ τῆς Βενετίας ἐξεπλάγησαν ἐπὶ τῇ πληθύνει τῶν ἀποσκευῶν αὐτῶν. Τῇ 1/11 μαρτίου τοῦ 1500 παρέστησαν ἐν τῷ τῶν καρδιναλίων συνεδρίῳ ἐν Ρώμῃ, ἐν ᾧ ὁ πάπας Ἀλέξανδρος ὁ ΣΤ' ἐκήρυξε τὴν σταυροφορίαν. Ἐπανελθόντες εἰς Βενετίαν, προσεκλήθησαν εἰς ἐπίσημον τελετὴν, ἐπέμειναν ὅμως ἀρνούμενοι νὰ προσέλθωσιν, ἅμα ὡς ἡ τιμητικὴ θέσις περιήλθεν εἰς τοὺς Γάλλους. Ἡ Γερουσία ἠνεγκεν εὐπετῶς τὸ πρᾶγμα, ἐλπίζουσα νὰ τύχῃ τῆς ρωδικῆς συμμαχίας, σχετικὸν δὲ γράμμα ἐπεστάλη πρὸς τὸν Ἰδάν.

Τοιαῦται περίπου ἐγένοντο αἱ εἰς τὴν Ἰταλίαν ὑπὸ Ἰδάν τοῦ Γ' πεμφθεῖσαι πρεσβείαι. Καὶ ὁ Τραχανιώτης, Ἕλλην ὠσαύτως, μετέβη ἐπίσης εἰς Ρώμην, ἀλλ' ἄγνωστον ὑπὸ ποίας περιστάσεως. Ἐν γένει αἱ πρεσβείαι αὗται ἀπέβησαν λίαν ἐπωφελεῖς τῇ Ρωσίᾳ ὑπὸ τὴν ἐποχὴν τῶν καλλιτεχνικῶν ἰδίων προσόδων τῆς χώρας· οἱ Φιοραδάνται, οἱ Σολάροι, οἱ Δεδόσαι, διὰ τῶν ἐν λόγῳ πρεσβεῶν προσληφθέντες εἰς τὴν ρωδικὴν ὑπηρεσίαν, κατέλειπον διαρκῆ τῆς διαβάσεως αὐτῶν ἴχνη· τὸ Κρεμλίνον ὀφείλει αὐτοῖς τὰ ὠραιότατα τῶν οἰκοδομημάτων αὐτοῦ, ἐν οἷς ἐσωτερικῶς μὲν ἐφυλάχθη πολλακίς ὁ βυζαντινὸς ρυθμὸς, ἐξωτερικῶς δὲ ἐπικρατεῖ ὁ τῆς Ἀναγεννήσεως. Πολιτικὸν ὠφέλημα οὐδὲν ἠδύνατο ὁ Ἰδάν νὰ ἐλπίσῃ παρὰ τῆς Ἰταλίας, καὶ αὐτὸς ἄλλως ἥκιστα διατεθειμένος νὰ παρίσχη αὐτῇ τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ· ἡ οὕτως ἀρξαμένη ὅμως κατ' ἀκολουθίαν τοῦ γάμου τοῦ μεγάλου πρίγκηπος μετὰ τῆς ἑλληνίδος ἡγεμονόπαιδος συγγενεῖα τῆς Ρωσίας πρὸς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην μετέδωκε καὶ εἰς τὴν χώραν τῶν χιόνων καὶ τῶν πάγων τὸ θερμὸν καὶ ζωογόνον πνεῦμα τῆς Ἀναγεννήσεως, ὅπερ, ὑπὸ τῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως φυγόντων Ἑλλήνων τὸ πρῶτον ἐμφυσηθὲν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ζῶν πνευματικὴν ἐνέβαλεν εἰς πᾶσαν τὴν ὑπὸ τὸν ἐφιάλτην τῆς μεσαιωνικῆς ἀμαθίας φθίνουσαν Δύσιν καὶ εἰσέγαγεν ὀριστικῶς τὸ ρωδικὸν κράτος εἰς τὴν ὁδόν, ἥτις ἤγαγεν αὐτὸ εἰς τὴν παρούσαν αὐτοῦ δύναμιν καὶ τὸ ἐνεστὸς μεγαλεῖον.

Οὕτως, ἂν ὁ γάμος τῆς Σοφίας Παλαιολόγου διεγείρῃ ἀφ' ἐνὸς μεταγχολικωτάτας ἐθνικὰς ἀναμνήσεις, ὡς ἀρχόμενοι εἵπομεν, ἀφ' ἑτέρου ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ παρέχει τὴν παρήγορον ἰδέαν ὅτι αὐτός, χειραφετήσας τὴν Ρωσίαν ἀπὸ τοῦ ταταρικοῦ ζυγοῦ, ὤθησεν αὐτὴν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς προσόδου καὶ ἀναπτύξεως καὶ συνετέλεσεν ἐν τοῖς πρώτοις εἰς τὸν καταρτισμὸν τῆς σήμερον κραταίας ὁμοδόξου αὐτοκρατορίας.

Μ. Ε. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ.